

**PANERIŲ MEMORIALO KOMPLEKSNIO SUTVARKYMO IR PRITAIKYMO
LANKYTI TARPŽINYBINĖ PRIEŽIŪROS KOMISIJA,
SUDARYTA LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2013 M. LAPKRIČIO 13 D.
NUTARIMU NR. 1043**

**VALSTYBINIO VILNIAUS GAONO ŽYDŲ MUZIEJAUS PANERIŲ MEMORIALO
HOLOKAUSTO IR VISOMS NACIZMO AUKOMS ATMINTI
SUTVARKYMO IR PRITAIKYMO LANKYTI 2018–2024 METŲ VEIKSMŲ PLANAS**

**I SKYRIUS
BENDROSIOS NUOSTATOS**

1. Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus Panerių memorialo Holokausto ir visoms nacizmo aukoms atminti sutvarkymo ir pritaikymo lankyti 2018–2024 metų veiksmų plano (toliau – Veiksmų planas) paskirtis – nustatyti Panerių memorialo Holokausto ir visoms nacizmo aukoms atminti (toliau – Panerių memorialas) kompleksinio sutvarkymo 2018–2024 metų priemonės ir efektyvų bei koordinuotą šių priemonių įgyvendinimą.

2. Veiksmų planas užtikrina Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo 2016–2017 metų veiksmų plano, patvirtinto Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. rugpjūčio 2 d. įsakymu Nr. IV-640 „Dėl Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo 2016–2017 metų veiksmų plano patvirtinimo“, numatytų veiklų tęstinumą ir yra parengtas atsižvelgiant į 2016–2018 metais pasiektus Panerių memorialo tvarkymo rezultatus.

3. Veiksmų planą parengė Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo ir pritaikymo lankyti tarpžinybinė priežiūros komisija, sudaryta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. lapkričio 13 d. nutarimu Nr. 1043 „Dėl Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo ir pritaikymo lankyti tarpžinybinės priežiūros komisijos sudarymo“ (toliau – Komisija).

**II SKYRIUS
PANERIŲ MEMORIALO ESAMA SITUACIJA**

4. Paneriai – didžiausia nacių režimo 1941–1944 metais organizuotų ir vykdytų masinių žudynių vieta Lietuvoje. Nacių Vokietijos okupacijos laikotarpiu Panerių miške, buvusios sovietų kuro bazės teritorijoje, remiantis Ypatingosios sovietinės komisijos duomenimis, sušaudyta daugiau kaip 100 tūkstančių žmonių, kurių dauguma buvo Vilniaus miesto ir regiono žydai (pagal kitus duomenis, tikėtina, iš viso buvo sušaudyta 50–70 tūkstančių žmonių). Paneriuose taip pat buvo sušaudyta daug lenkų pagrindžio organizacijų narių, sovietinių karo belaisvių, 84 Lietuvos vietinės rinktinės kariai, grupė romų ir kitų vietos gyventojų.

Panerių memorialas – tai išskirtinę svarbą turintis, nacionaliniu ir tarptautiniu aspektu reikšmingas istorinės kultūrinės atminties paminklas Antrojo pasaulinio karo aukoms. Kiekvienais metais Paneriuose žuvusius pagerbia tautiečiai iš Izraelio, JAV, Lenkijos ir kitų šalių. Vyksta oficialūs renginiai, kuriuose, be mūsų šalies gyventojų, taip pat gausiai dalyvauja užsienio svečiai, užsienio šalių ambasadoriai Lietuvoje ir kiti oficialūs asmenys, tarptautinių organizacijų atstovai.

5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 13 d. nutarimu Nr. 155 „Dėl kultūros paveldo objektų paskelbimo kultūros paminklais“ žudynių vietai ir kapams Vilniaus m. Agraštų g. (Paneriuose) suteiktas kultūros paminklo statusas (unikalus kodas Kultūros vertybių registre – 1792) (toliau – Panerių kultūros paminklas).

6. Nacistinio režimo vykdytų masinių žudynių vietos Paneriuose istoriniais, archeologiniais ir geofizikiniais tyrimais, atliktais 2015–2017 metais, nustatyta, kad 1941–1944 metais vokiečių karinės bazės užimtas plotas (apie 70 ha) yra daugiau negu dvigubai didesnis už 1941 metais toje vietoje buvusios sovietų kuro bazės plotą (apie 30 ha), taip pat gerokai didesnis ir

už Panerių kultūros paminklo teritorijos plotą (47,38 ha). Todėl, remiantis 2015–2017 metų tyrimais ir rekomendavus Komisijai, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos 2018 m. lapkričio 26 d. aktu Nr. KPD-KP-2206 patikslintos Panerių kultūros paminklo vertingosios savybės ir užimama teritorija. Dabar Panerių kultūros paminklo teritorijos plotas – 62,24 ha.

7. Pagrindinė Panerių kultūros paminklo vertybė – išlikusi autentiška topografija, požeminiai sluoksniai bei aplinkos objektai, autentiškai atskleidžiantys įvykdytų nusikaltimų pėdsakus ir kontekstą. Todėl Panerių kultūros paminklo teritorija turėtų būti tvarkoma taip, kad būtų išryškintas išlikusių kultūros paminklo vertybių autentiškumas ir, atsižvelgiant į naujausius teritorijos tyrimus, atskleista istorinė nusikaltimo vietos struktūra.

8. Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus (toliau – Muziejus) šiuo metu panaudos teise valdo 18,93 ha Panerių memorialo sklypą, kuriame sovietmečiu įrengta lauko ekspozicija, apimanti masinių žudynių duobes, pavienius kapus, kalinių (vadinamosios „Degintojų brigados“) duobę, kalinių pabėgimo tunelį, tranšėją bei atminimo paminklus, ir 1985 metais pastatytas lankytojų centras-muziejus.

9. Muziejus, bendradarbiaudamas su kitų institucijų (Lietuvos istorijos instituto, UAB „Geobaltic“ ir kt.) mokslininkais ir specialistais, 2015–2017 metais vykdė Panerių masinių žudynių vietos ir jos aplinkos istorinius, archeologinius ir geofizikinius tyrimus (ištirta 235,25 ha teritorija), po kurių iš esmės pasikeitė ankstesnis žudynių vietos suvokimas. Atliktais tyrimais nustatyta daug naujų objektų – iki tyrimų tebuvo žinoma apie 20 objektų (duobių, vartų, tranšėjų, laužaviečių), o tyrimais nustatyta dar per 100 naujų (duobių, pastatų, stebėjimo postų, apkasų vietų, identifikuota kelių ir takų sistema, geležinkelio atšakos ir panašiai). Dalis naujai nustatytų buvusios vokiečių karinės bazės objektų yra ne Muziejaus šiuo metu panaudos teise valdomame Panerių memorialo sklype, todėl būtų tikslinga peržiūrėti Panerių memorialo sklypo ribas.

10. Didžioji Panerių memorialo teritorijos dalis apaugusi medžiais ir krūmais, kurie slepia naujais tyrimais nustatytus objektus (duobes, tranšėjas, laužavietes, pastatų pamatus, apkasus, stebėjimo aikštes, apsaugos postus ir pan.). Tvarkant Panerių memorialo teritoriją, būtina atidengti naujai atrastus objektus, kurie leistų susidaryti išsamesnį buvusios žudynių vietos vaizdą, suvokti teritorijos elementų funkcinį vientisumą, pajusti vykusios tragedijos absurdiškumą.

11. Panerių memorialo teritorijoje ir ypač prie naujai atrastų objektų trūksta informacinės infrastruktūros (rodyklių, prie objektų nėra informacinių stendų su detaliu jų aprašymu) lietuvių ir užsienio kalbomis (anglų, hebrajų). Tik 2018 metais įgyvendinus projektą „Ekspozicijos apie Panerių masinių žudynių vietą atnaujinimas bei naujausių tyrimų rezultatų viešinimas“, kuris finansuotas iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų, skirtų iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos, Muziejus atnaujino Panerių memorialo lankytojų centro-muziejaus ekspoziciją, kuria pristatoma sudėtinga Panerių kaip vietovės istorija, naujausi tyrimai ir autentiški teritorijoje esantys objektai: masinių žudynių duobės, „Degintojų brigados“ duobė, aukų atminimą įamžinantys paminklai. Taip pat parengti informaciniai lankstinukai lietuvių, anglų, lenkų ir hebrajų kalbomis. Šios naujos priemonės, neabejotina, padės Panerių memorialo lankytojams geriau suvokti Panerių tragediją.

12. Dabartinis Panerių memorialo lankytojų centro-muziejaus 76,24 kv. m bendrojo ploto (užstatymo plotas – 63,10 kv. m) pastatas iš esmės nebetenkina Muziejaus poreikių – pastatas per mažas, kad jame būtų galima įrengti Panerių memorialo radinių nuolatinę muziejinę ekspoziciją ir būtinas edukacines erdves, sanitarinius mazgus bei kelias administracines, ūkines patalpas, be to, jo būklė labai bloga (pastatas neapšiltintas, jame nėra inžinerinių komunikacijų, neįrengti tualetai, prasta stogo danga, nepritaikytas neįgaliesiems ir pan.). Dabartinio Panerių memorialo lankytojų centro-muziejaus pastato rekonstravimas ir išplėtimas esamoje vietoje yra labai komplikotas, nes Panerių memorialo teritorija priskirtina žydų palaikų laidojimo vietai, o pagal judėjų religiją bei papročius žemės judinimo ir naujos statybos darbai joje neleistini. Be to, tyrimais nustatyta, kad sovietmečiu

įrengti kai kurie memorialiniai objektai, takai ir dabartinis Panerių memorialo lankytojų centro-muziejaus pastatas iš dalies pažeidžia teritorijos autentiškas savybes.

13. Naują Panerių memorialo lankytojų informacinio centro-muziejaus pastatą, Komisijos nuomone, tikslinga būtų statyti arčiau pagrindinio įėjimo į Panerių memorialo teritoriją, atokiau nuo teritorijos memorialinės-sakralinės dalies ir autentiškų objektų. Taip būtų nepažeistas Panerių memorialo teritorijos autentiškumas, netrikdoma rimtis teritorijos memorialinėje-sakralinėje dalyje, sudarytos sąlygos mažiausiomis sąnaudomis pasinaudoti esamais inžineriniais tinklais, nauji statiniai nesudarytų kliūčių ir ateityje tirti teritoriją. Naujo lankytojų centro statybai labiausiai tiktų sklypai Panerių memorialo prieigose ties įvažiavimu į UAB „Faulana“ teritoriją.

14. Komisijos nuomone, Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo ir pritaikymo lankyti darbus tikslinga organizuoti etapais:

I etape suplanuoti bei vykdyti darbus šiuo metu Muziejaus turimame sklype ir pakoreguoti Panerių memorialo sklypo ribas – prijungti teritorijas su naujai nustatytais Panerių memorialo išsamiai lauko ekspozicijai aktualiais objektais bei teritoriją, kurioje būtų galima įrengti pagrindinį įėjimą į Panerių memorialą (Veiksmų plano 1 priedas);

II etape organizuoti Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo idėjos projekto tarptautinį konkursą ir parengti Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo statybos darbų techninį projektą, o III etape vykdyti Panerių memorialo teritorijos sutvarkymo ir informacinio lankytojų centro-muziejaus statybos darbus (Veiksmų plano 2 priedas).

15. I etape, neatidėliojant ir nelaukiant, kada bus peržiūrėtos (ar patikslintos) Panerių memorialo sklypo ribos, būtina:

tvarkyti (pavyzdžiui, kur reikia, iškirsti menkaverčius medžius ir krūmus, išvalyti mišką ir pan.) Muziejaus šiuo metu turimą teritoriją, siekiant išryškinti teritorijos istorinį reljefą – atidengti naujai atrastus Panerių memorialo objektus (duobes, tranšėjas, laužavietes, pastatų pamatus, apkasus, stebėjimo aikštes, apsaugos postus ir pan.), kurie leistų susidaryti išsamesnį buvusios žudynių vietos vaizdą;

tęsti informacinių stendų, kuriuose būtų pateikiama pagrindinė informacija apie esamus ir naujai atrastus Panerių memorialo objektus, įrengimą;

moderniomis priemonėmis, pavyzdžiui, įdiegiant QR kodus, atnaujinti Panerių memorialo lauko ekspoziciją;

įrengti būtiniausias Panerių memorialo teritorijos apsaugos priemones – stebėjimo kameras, atitvarus takuose, kad po jų neleistinai nevažinėtų transporto priemonėmis;

nors būtiniausi tyrimai Panerių memorialo sklype iš esmės atlikti, prireikus tęsti papildomus tikslinamuosius neinvazinius geofizikinius tyrimus.

III SKYRIUS BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

16. Veiksmų planą įgyvendina Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, Muziejus ir Vyriausybės kanceliarija.

17. Veiksmų plano įgyvendinimą koordinuoja ir įgyvendinimo stebėseną vykdo Komisija.

18. Veiksmų planą įgyvendinančios institucijos, atsižvelgdamos į patvirtintas Veiksmų plano įgyvendinimo priemones (Veiksmų plano 1 ir 2 priedai), pasibaigus kalendoriniam pusmečiui, per 15 darbo dienų Komisijai raštu pateikia informaciją apie Veiksmų plano įgyvendinimo eigą ir rezultatus.

19. Veiksmų plano priemonės finansuojamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto atitinkamiems metams Kultūros ministerijai ir Muziejui patvirtintų asignavimų ir iš Vyriausybės kanceliarijos Istorinės atminties puoselėjimo programos lėšų, skirtų projektams, vykdomiems pagal biudžeto lėšų naudojimo sutartis.

Vyriausybės kanceliarija
pirmasis pavaduotojas
D. Matulionis

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus
Panerių memorialo Holokausto ir visoms nacizmo aukoms atminti
sutvarkymo ir pritaikymo lankyti 2018–2024 metų veiksmų plano
1 priedas

**VALSTYBINIO VILNIAUS GAONO ŽYDŲ MUZIEJAUS PANERIŲ MEMORIALO HOLOKAUSTO IR VISOMS NACIZMO AUKOMS
ATMINTI SUTVARKYMO IR PRITAIKYMO LANKYTI 2018–2024 METŲ VEIKSMŲ PLANO
2018–2020 METŲ PRIEMONIŲ, ASIGNAVIMŲ, ĮGYVENDINIMO TERMINŲ IR ATSAKINGŲ INSTITUCIJŲ (I ETAPAS) SĄRAŠAS**

Eil. Nr.	Priemonės pavadinimas	2018 metų asignavimai, eurais	2019 metų asignavimai, eurais	2020 metų asignavimai, eurais	Priemonės įgyvendinimo terminas	Įgyvendinanti institucija, įstaiga
I etapas (2018–2020 m.)						
1.	Remiantis žudynių teritorijos Paneriuose tyrimų medžiaga, patikslinti kultūros paminklo – <i>Žudynių vieta ir kapai Vilniaus m., Agrastų g.</i> (unikalus kodas Kultūros vertybių registre – 1792) (toliau – Panerių kultūros paminklas) – vertingąsias savybes ir užimamos teritorijos plotą	–	–	–	2018 metų IV ketvirtis	Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos
2.	Išryškinti Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus Panerių memorialo Holokausto ir visoms nacizmo aukoms atminti (toliau – Panerių memorialas) teritorijos istorinį reljefą (apie 11 ha) – atidengti naujai atrastus Panerių memorialo objektus (duobes, tranšėjas, laužavietes, pastatų pamatus, apkasus, stebėjimo aikštes, apsaugos postus ir pan.)	–	15 000	–	2019 metų III ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija
3.	Aktualizuoti informaciją apie Panerių memorialą ir moderniomis priemonėmis atnaujinti memorialo lauko ekspoziciją	8 033	10 000	10 000	2020 metų IV ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Vyriausybės kanceliarija
4.	Įrengti Panerių memorialo teritorijos būtiniausias apsaugos priemonės (stebėjimo kameras, takų atitvarus, kad po teritoriją neleistinais nevažinėti transporto priemonėmis)	–	10 000	–	2019 metų IV ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus
5.	Organizuoti papildomus tikslinamuosius neinvazinius geofizikinius tyrimus Panerių kultūros paminklo 3 plotuose (palei buvusį šiaurės vakarų įvažiavimą į 1941–1944 m. vokiečių karinės bazės teritoriją – 0,4 ha, karinės bazės centrinėje dalyje – 2,3 ha ir pabėgimo tunelio teritorijoje – 0,3 ha)	–	38 000	–	2019 metų III ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus

6.	Atsižvelgiant į Panerių kultūros paminklo patikslintas vertingąsias savybes ir teritorijos plotą, patikslinti Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus panaudos teise valdomo Panerių memorialo sklypo plotą – įtraukti į jį ir teritoriją, esančią ties įvažiavimu į UAB „Faulana“	–	27 000	–	2020 metų I ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija
7.	Numatyti vietą naujo Panerių memorialo lankytojų informacinio centro-muziejaus pastato statybai	–	–	–	2020 metų I ketvirtis	Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo ir pritaikymo lankyti tarpžinybinė priežiūros komisija
8.	Patikslinti Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus investicijų projektą „Panerių memorialo Holokausto ir visoms nacizmo aukoms atminti kompleksinis sutvarkymas“	3 000	3 000	–	2020 metų II ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Kultūros ministerija
9.	Parengti Panerių memorialo kompleksiniam sutvarkymui reikalingas viešojo pirkimo konkurso sąlygas, taip pat techninę specifikaciją (užduotį) idėjos projekto konkursui (tarptautiniam), kuriose būtų numatyta: 1) Panerių memorialo objektų (duobių, tranšėjų, laužaviečių, pastatų pamatų, apkasų, stebėjimo aikštelių, apsaugos postų ir pan.) ir juos supančios aplinkos sutvarkymas; 2) sovietmečiu įrengto Panerių memorialo lankytojų centro-muziejaus pastato ir galimai kitų objektų, kurie būtų pripažinti netinkamais memorialinėje-sakralinėje vietoje, šalinimas; 3) naujo Panerių memorialo lankytojų informacinio centro-muziejaus statyba; 4) Panerių memorialo teritorijos infrastruktūros sutvarkymas	–	–	10 000	2020 metų II ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Kultūros ministerija
10.	Veiksmų planą įgyvendinančių institucijų interneto svetainėse sistemingai viešinti Panerių memorialo sutvarkymo ir pritaikymo lankyti veiklas bei jų rezultatus nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu	–	–	–	2018–2020 metai	Kultūros ministerija, Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė

Vyriausybės kanclerio
pirminis pavaduotojas
D. Matulionis

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus
Panerių memorialo holokausto ir visoms nacizmo aukoms atminti
sutvarkymo ir pritaikymo lankyti 2018–2024 metų veiksmų plano
2 priedas

**VALSTYBINIO VILNIAUS GAONO ŽYDŲ MUZIEJAUS PANERIŲ MEMORIALO HOLOKAUSTO IR VISOMS NACIZMO AUKOMS
ATMINTI SUTVARKYMO IR PRITAIKYMO LANKYTI 2018–2024 METŲ VEIKSMŲ PLANO
2021–2024 METŲ PRIEMONIŲ, ASIGNAVIMŲ, ĮGYVENDINIMO TERMINŲ IR ATSAKINGŲ INSTITUCIJŲ (II IR III ETAPAI) SĄRAŠAS**

Eil. Nr.	Priemonės pavadinimas	2021 metų asignavimai, eurais	2022 metų asignavimai, eurais	2023 metų asignavimai, eurais	2024 metų asignavimai, eurais	Priemonės įgyvendinimo terminas	Įgyvendinanti institucija, įstaiga
II etapas (2021–2022 m.)							
1.	Organizuoti Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo idėjos projekto tarptautinį konkursą	50 000	–	–		2021 metų I ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Kultūros ministerija
2.	Parengti Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo statybos darbų techninį projektą	–	80 000	–	–	2022 metų I ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Kultūros ministerija
III etapas (2022–2024 m.)							
3.	Įgyvendinti Panerių memorialo kompleksinio sutvarkymo statybos darbų techninį projektą		2 550 000			2024 metų II ketvirtis	Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Kultūros ministerija
4.	Veiksmų planą įgyvendinančių institucijų interneto svetainėse sistemingai viešinti Panerių memorialo sutvarkymo ir pritaikymo lankyti veiklas bei jų rezultatus nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu	–	–	–	–	2021–2024 metai	Kultūros ministerija, Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė

 Vyriausybės kanclerio
 pirmasis pavaduotojas
D. Matulionis